

5. Сухомлинський В. На нашій совісті – людина. Вибрані твори: в 5 т. Т. 5. Київ : Рад. школа, 1977. с. 203–217.

Джерела

1. Стельмах М. Твори в семи томах. Т.7. Київ : Дніпро, 1984. 647 с.

Маковійчук Альона

м. Вінниця

(Наук. керівн. – ст. викл. Пойда О.А.)

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ У 5 КЛАСІ (на прикладі поезій Павла Тичини та Максима Рильського)

Анотація

У статті розроблено методичні рекомендації щодо вивчення ліричних творів, зокрема віршів про природу у 5 класі (на матеріалі поезій П. Тичини та М. Рильського).

Ключові слова: пейзажна лірика, методи і прийоми, П. Тичина, М. Рильський.

Аннотация

В статье представлены методические рекомендации к изучению лирических произведений, к примеру стихотворений о природе в 5 классе (на материале стихотворений П.Тычины и М.Рыльского).

Ключевые слова: пейзажная лирика, методы и приёмы, П.Тычина, М. Рыльский.

Abstract

The article develops methodical recommendations for the study of lyrical works, in particular poems about nature in the 5th grade (based on the poems of P. Tychnyna and M. Rytskyi).

Key words: poetry about nature, method and principles of teaching, P. Tychnyna, M. Rytsky.

Необхідність виховання дбайливого ставлення до природи у навчально-виховному процесі визначена в основних положеннях Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті (2002), Концепції екологічної освіти в

Україні (2002), Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Законі України «Про охорону навколишнього середовища» (1991). Зокрема, у Концепції екологічної освіти в Україні (2002) наголошено: «Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею!), повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України» [Концепція екологічної освіти].

Екологічна етика дітей та молоді полягає у високій екологічній культурі особистості, усвідомленні себе частиною природи, відчутті відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі, нетерпиме ставлення до руйнівників природи.

Шляхи підвищення ефективності виховання дітей та юнацтва у процесі вивчення української літератури засобами художнього слова досліджували Г. Бондаренко, М. Горда, С. Жила, В. Коваль, Г. Котлярчук, С. Мірошник, Н. Петриченко, О. Степанова, О. Фасоля. Вивченню пейзажної лірики П. Тичини приділена увага у статтях Т. Бойко, Т. Власенко, Г. Кольби, Н. Логвіненко, Ю. Макашової, Л. Нікітченко, а М. Рильського – А. Атаманчук, Т. Блажкевич, О. Карпак, Л. Якубовської та ін.

Актуальність дослідження полягає в тому, пейзажна лірика є неоціненним джерелом пізнання краси рідного краю, а відтак і бережливого ставлення до навколишнього світу. А це надзвичайно важливо у добу науково-технічного прогресу, коли проблема збереження довкілля постає особливо гостро.

Мета: дослідити програмові поетичні твори П. Тичини та М. Рильського про природу рідного краю, розробити методичні рекомендації щодо виховання у п'ятикласників дбайливого ставлення до природи в процесі вивчення української літератури.

Аби підлітки мали можливість отримати насолоду, поринувши душею у казковий світ природи рідного краю, словесникові варто пам'ятати поради

Євгена Пасічника: «Аналізувати ліричний твір в середній шкільній ланці – це значить вчити дітей заглиблюватися в його поетичні образи, спостерігати, як вимальовуються одна за одною картини або як змінюються почуття, настрої ліричного героя, чим вони викликані та як усе це безпосередньо виражається в контексті твору. Важливо з'ясувати, що хоче сказати поет, який характер має мова вірша і як вона виражає авторську ідею» [Пасічник 2000, с. 135].

Шкільною програмою передбачено ознайомлення з різними жанрами української літератури про природу у тематичному розділі «Рідна Україна. Світ природи» упродовж 16 уроків. На вивчення поезій Павла Тичини («Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять...», «Блакить мою душу обвіяла...») та Максима Рильського («Дощ» («Благодатний, довгожданий...»), «Осінь-маляр із палітрою пишною...»), відповідно відведено по 2 години [Програма з української літератури].

У *предметних* компетенція програми прописано, що учні на таких уроках мають виразно читати, аналізувати кольору «палітру» віршів, відтворювати в уяві подібні картини природи, виокремлювати в них образ ліричного героя, відтворювати його емоції та почуття, порівнюючи із власним образним баченням природи. Що ж до *ключових* компетенцій, то тут варто акцентувати на осмисленні п'ятикласниками важливості збереження довкілля для сьогодення та майбутнього; вмінні висловлювати міркування та вести дискусію про способи вираження любові до рідної землі, відповідальності кожної людини за збереження природи, навиках створення малюнків-асоціацій до віршів та їх пояснення; добору репродукцій картин українських художників про дощ та осінь, музичних композицій на теми віршів тощо. *Емоційно-ціннісне* ставлення передбачає усвідомлення важливості розвитку естетичного смаку, образного бачення світу як важливого чинника розвитку, відчуття краси образного слова, абстрактного мислення, спостережливості тощо.

Щоб сформувати зазначені компетенції, важливо налаштувати школярів на сприйняття поезій. Тому добір творчої теми уроку буде першим кроком до його реалізації. Вважаємо, що це може бути або цитата із вірша самого автора, як от

«І сміх, і дзвони, й радість тепла. Цвіте веселка дум...» (Майстерне відтворення краси природи, вираження життєрадісності, патріотичних почуттів засобами художнього слова. Мелодійність віршів П. Тичини) або крилатий вислів «У свою годину своя поезія в природі». Джон Кітс (Єдність людини і природи, зв'язок між станом людської душі та довкіллям у віршах М. Рильського) або повчальна настанова «Люби природу не як символ душі своєї, люби природу не для себе, люби для неї».(М. Рильський). Варіантів може бути багато, це залежить від мети уроку. Також налаштуванню на сприйняття навчального матеріалу слугує вдало підібраний епіграф, як от «Краса природи – це одне з джерел, що живить доброту, сердечність і любов». (В.О. Сухомлинський).

На етапі мотивації навчальної діяльності варто провести із дітьми бесіду, яка стосуватиметься їхнього ставлення до природи. Наприклад: 1. Чи любите ви відпочивати на лоні природи? Чому? 2. Яка пора року вам найбільше подобається? 3. Який настрій у вас переважає, коли ви знаходитесь в улюбленому куточку природи? 4. Які бажання виникають? Також на цьому етапі можна розповісти про відображення природи у різних видах мистецтва, продемонструвавши картини українських художників-пейзажистів під музику. Коли учні уже будуть налаштовані на сприйняття поезій, доречним буде запитання: «Чи можна словами написати картину і за допомогою чого?». Після відповідей школярів варто приділити увагу теорії літератури, попрацювавши над термінами «пейзаж», «епітет», «порівняння», «метафора» тощо.

При вивченні лірики учитель повинен орієнтуватись на те, що короткі біографічні відомості про письменника, з якими знайомляться підлітки, мають нести максимальне інформаційне навантаження, аби допомогти учням потім зрозуміти й глибину поезій. Тому слід ретельно добирати відповідний матеріал. Так, розповідаючи про П. Тичину, слід наголосити на музичній обдарованості митця, зазначивши, що у його віршах так багато звукових образів. А із розповіді про М. Рильського діти мають дізнатись про те, що поет написав, крім віршів, кілька наукових статей про довкілля («Природа і література», «Про

людину для людини»), де митець обґрунтував благотворний вплив природи на всі ділянки людського життя, і навіть не уявляв життя без поєднання праці і краси: «Троянди й виноград – красиве і корисне».

На уроках з вивчення ліричних творів особливо відповідальним є етап першого прочитання поезії, бо саме від цього залежить, чи сприймуть учні твір, чи вразить він їх, чи вплине на емоційну сферу. Тому до нього треба готуватись найретельніше. Це має бути високоякісне виразне читання. Метод творчого читання передбачає різні прийоми. Важливо дібрати саме той, який максимально доречний. Вірш, прочитаний професійно учителем, може торкнутись найтонших порухів душі дитини, оскільки діти сприймають це як народження поезії тут і зараз. Також вдалим прийомом може бути виразне читання заздалегідь підготовленим учнем або у виконанні відомого актора.

Після прочитання має бути коротка емоційна пауза (2-3 секунди), щоб дитина змогла осмислити те, що вона почула. А після цього варто запитати, які емоції школярі пережили при прослуховуванні. Цей етап дуже важливий і його опминати в жодному випадку не можна. Це допоможе дітям відчувати свій зв'язок із автором, усвідомити, що «митець у пошуках краси й душевної рівноваги розуміє, що відчуття щастя складається з дрібниць: сонце, блакитне небо, погляд коханої, тонке віття дерев» [Блажкевич 2015].

На уроках, де звучить поетичне слово, учні повинні й самі виразно читати. Це може бути читання ланцюжком, під музику тощо. Важливо пам'ятати, щоб це було емоційно. Зрозуміти поезії допоможуть словникова робота та евристична бесіда за змістом.

Дослідження текстів поетичних творів можна провести по-різному. На нашу думку, доцільно застосувати групову роботу чи роботу в парах.

Кожна група отримала заздалегідь визначене завдання: підготувати інформацію про різні явища природи чи пори року у науковому чи публіцистичному стилі. Після виголошення такої інформації настане час опрацьовувати поетичні тексти, створені у художньому стилі. Це може бути пошук тропів. При вивченні поезії М. Рильського «Дощ» учні виділять

метафори («*гість впає бадьоро*», «*відкривай груди, мати-земле*», «*дощ остудить*», «*дощ оживить і запліднить*», «*дощ звеселить*»), епітети («*благодатний гість*», «*довгожданий гість*», «*дивним сяйвом осіяний гість*», «*золотий вечірній гість*», «*впає бадьоро, свіжо, дзвінко*», «*закурені будинки*», «*зголоднілих передмість*», «*гарячі груди*», «*буйним повієм*», «*повієм зеленим*», «*білі села*»), порівняння («*дощ-гість*», «*мати-земле*»).

Опрацьовуючи поезію, учні мають не лише знайти тропи, лексико-синонімічні засоби вираження мовлення чи стилістичні фігури, а й уміти пояснити їх доречність та влучність. Ця діяльність допоможе і розуміти авторський стиль, і поповнювати словниковий запас, і розвивати зв'язне мовлення.

Скажімо, вивчаючи поезії П. Тичини, варто звернути увагу на роль звуків та кольорів у його пейзажних творах. Проводячи дослідження у цьому напрямку, діти відчують, як ліричні пейзажі оживають, наповнюючись голосами птахів, комах, шуму дерев, виразнюється колористика довкілля, ніби під збільшуваним склом. Вони відчують, що «у поезії Павла Тичини переважають теплі, сонячні кольори. Так, жовтий колір генерується декількома образами. По-перше, образ сонця представлений жовтим кольором. Зазвичай, його трактують як колір радості, сонячної енергії, тобто ця асоціація з природою є очевидною [Захарова 2013, с. 115].

Після такого детального опрацювання мови поетичних рядків класиків української літератури діти й самі захочуть описати власні емоції від пережитого, згаданого, відтворити найприємніші моменти спілкування з природою. Тому доцільним буде завдання написати вірш чи намалювати пейзаж. До речі, це може бути як індивідуальна, так і групова реалізація. Якщо дозволяє час, таку роботу можуть п'ятикласники виконувати на уроці у музичному супроводі чи під звуки співів птахів (подібні записи можна легко знайти на популярних відеохостингах, зокрема YouTube).

Для оприлюднення подібних творчих завдань за тематичними підсумками розділу «Рідна Україна. Світ природи» варто влаштувати для школярів

мистецьке свято «Природа – єдина книга, кожна сторінка якої сповнена глибокого змісту ((Й. Гете). У сценарії слід передбачити виразне читання пейзажної лірики, виконання тематичних пісень, виставку дитячих малюнків, креолізованих текстів на екологічну тематику (постерів, інфографіки, буклетів тощо.

Отже, уроки, на яких вивчається пейзажна лірика, мають великий емоційно-ціннісний вплив на підлітків. Вони розвивають асоціативне мислення, відчуття краси художнього слова, сприяють розвитку зв'язного мовлення, стимулюють бережливе ставлення до навколишнього світу, зміцнюють любов до рідного краю та формують свідомого громадянина України.

Література:

1. Блажкевич Т.П., Якубовська Л.В. Формування оптимального відношення до природи із врахуванням екологічних законів в поетичному епосі М. Рильського. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції з міжнародною участю «Постаті землі Житомирської», присвяченої 120-річному ювілею видатного класика української літератури ХХ ст., перекладача, публіциста Максима Тадейовича Рильського, 22-23 травня 2015 р. : наук. збірник. Житомир, 2015. 407 с.
2. Захарова В., Шрамко І. Колористика в поезії Павла Тичини. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Збірник наукових праць, вип. 48, КНЛУ, 2013.
3. Концепція екологічної освіти України (2001 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0>
4. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.
5. Українська література 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>

Максимчук Ольга

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Комарівська Н.О.)

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ХУДОЖНІМ ТЕКСТОМ

Анотація

У статті окреслено можливості для розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів на уроках літературного читання. Визначено умови, за